

Történelem

A női erény és szüzesség szerepe az ókori római hagyományban Lucretia és Verginia története alapján

Nagy Eszter Hedvig

Bevezetés: Nők a római hagyományban

Az ókori római hagyományban minden kétséget kizáróan előkelő helyet kapott a női erény és ártatlanság: gondoljunk csak a Vesta-szüzekre, akár Róma alapítástörténetének Rhea Silviájára. Ez a téma a római hagyományban többször is feltűnik, a történetekben pedig általában összekapcsolódik valamilyen fontos átalakulásokkal a Város politikai életében.

Livius az *Ab urbe condita* első két könyvében több történetet felsorakoztat, amelyekben vagy nehéz női sorosokat mutat be (Rhea Silvia, a szabin nők elrablása, illetve Lucretia és Verginia), vagy erős női karkatereket állít fel (Servius Tullius lánya, Tullia, valamint Tanaquil). Ami közös ezekben a történetekben, hogy általában valamilyen jelentős politikai átalakulással függtek össze.¹⁹⁷ Az *Ab urbe condita*ban Livius tulajdonképpen a Város történetét nők vére és áldozata mentén írja meg, és arra építi fel – már a város alapításának története, majd a különböző politikai átalakulások, mind-mind női áldozatokhoz kötődnek, ezek az áldozatok pedig mindig összekapcsolódnak valamilyen módon a szüzességgel és a női erénnyel. Fontos, hogy ezeket a történeteket Livius nem maga találta ki, hanem az előző századok annalista hagyománya összegződött műveiben – ez tehát azt jelenti, hogy a római hagyományban tényleg évszázadokon keresztül élénken élt a nők testi érintetlenségének, illetve a nők erényességének kultusza. Livius ugyan nem teljesen hiteles történeteket ír le, ugyanakkor az *Ab urbe condita* remekül bemutatja, milyen képe volt a rómaiaknak a női sexualitásról, amit ráadásul egyik korról a másikra továbbörökítettek.¹⁹⁸ Éppen ezért érdekes a kérdés, milyen tényleges szerepet kaptak az elbeszélésben ezek a szereplők, hogy jelennek meg Liviusnál, és hogy vajon volt-e tényleges hatása a nőknek az események alakulására, vagy csak eszközei voltak a férfiak politikájának. Már Romulus és Remus megszületése, a város alapítása is egy Vesta-szűz, Rhea Silvia bűnbeesésének eredménye. Ezek után a város történelmének két másik fordulópontja, a királyság, majd a decemvirek bukása is párhuzamba hozható ezzel, hiszen egy korábban erényes, valamint egy érintetlen nő tisztaságának elvesztése az, ami

¹⁹⁷ Jo-Marie Claassen, „The familiar other: The pivotal role of women in Livy’s narrative of political development in early Rome“ *Acta Classica* 41. (1998): 75., letöltve: 2024. 3. 20.
<https://www.jstor.org/stable/24595414>

¹⁹⁸ Sandra R. Joshel, „The body female and the body politic: Livy’s Lucretia and Verginia“, in *Sexuality and Gender in the Classical World: Readings and Sources*, szerk. Laura K. McClure (Oxford: Blackwell Publishers, 2002), 114 – 115.

ezekhez a fordulópontokhoz vezet.¹⁹⁹ Tehát ezt a kérdéskört, a római hagyomány furcsa, politikai jelentőségű ártatlanságképét szeretném körüljárni e két konkrét női karakter, Lucretia és Verginia történetén keresztül. Azért is tartom érdemesnek tárgyalni éppen ezt a két esetet, mert rengeteg párhuzamot lehet köztük felfedezni, hiszen ugyanannak a tradíciónak a továbbélését reprezentálják, azonban a részletekben elmerülve mégis sok különbséget találhatunk közöttük.

A két történet hasonlóságának csak egyik közös eleme az, hogy mindkettőjük tragédiája egy adott időszak politikai berendezkedésének bukásával járt: Lucretia halálát Livius a királyság végével, míg Verginiáét a decemvirek hatalmának megdöntésével kapcsolja össze, így függ össze a történetükben a női tisztaság és a nők áldozattá válása a politikával. Ezen kívül mindkét nő történetének narrációs elemei is hasonlóak: mindkettőjüknél megjelenik egy náluk magasabb társadalmi pozícióban elhelyezkedő férfi csábítása, ennek eredménye, lecsapódása a női alakok halálában, majd az ezért tett bosszú, amelyet a nő férje vagy apja hajtanak végre, a végkifejlet pedig mindkét esetben maga a politikai átalakulás, valamint az azt végrehajtó férfiak politikai felemelkedése. Ezekből feltűnhet, hogy mindkét történet fontos eleme a nők szerepében a saját környezetük, családjuk férfi tagjainak politikai pozíciója és az ő erre gyakorolt hatásuk.

Ennek bővebb megértéséhez először sorra kell vennünk a két nő történetét, és értelmeznünk a női tisztaság és politika kapcsolatának kontextusában.

Lucretia története: A matróna áldozatának hatása

Lucretia talán a legszélesebb körben ismert női alak Livius könyveiből. Története Róma utolsó királya, Tarquinius Superbus uralkodása alatt játszódik, amikor is egy este a hercegek együtt iszogattak, és a szó feleségeikre terelődött. Lucretia férje Tarquinius Collatinus volt, a király unokatestvére, aki felajánlotta, hogy versenyeztessék meg feleségeiket, ki a legerényesebb – mivel minden más feleséggel ellentétben Lucretiát nem szórakozás, hanem fonás közben találták meg, ezzel természetesen megnyerte a versenyt. Tarquinius Sextusnak, a király fiának roppantmód megtetszett Lucretia tisztasága, ezért pedig úgy döntött, hogy

¹⁹⁹ Dobos Barna, „Az elfeledett szemérem. Kiszolgáltatott nők rituális (ön)gyilkossága Ovidius költeményeiben,” *Ókor* 19., no. 1. (2020): 25.

ebből a gyümölcsből ő is szakítana.²⁰⁰ Pár nappal később tehát Sextus vendégként érkezett Collatinus házába, ahol éjjel támadt Lucretiára, akit halállal próbált megfélemlíteni. A nőt nem maga a halál gondolata rémítette meg, hanem hogy a királyfi megfenyegette: ha nem adja magát neki, egy rabszolga holtteste mellé helyezi az övét, elterjesztve, hogy a rabszolgával csalta meg férjét. A nő jobban félt nevének és erényének bemocskolásától bárminél, így Sextus sikerrel járt. Lucretia magához hívta férjét és apját, elmesélve nekik az egész történetet. Életének tragikus véget vetve egy kést szúrt a szívébe. A történetben Lucretia az erénytelenség vádjá alól felmentést kap, hiszen erőszak áldozata volt; mégis elszenvedi a halált, nehogy erénytelen nőknek szolgáltasson példát arra, hogy az ilyesmit meg lehet úszni; a bűn alól felmenti magát, de a büntetés alól nem.²⁰¹ Ez indítja meg a királyok elleni felkelést, mikor L. Iunius Brutus, Sextus unokatestvére a nő vérére esküszik, nem hagyja, hogy akár Tarquinius Superbus, akár más tovább uralkodjék királyként Rómán.²⁰² Az eset után Brutusék felkelésével a királyság megdől, a nép pedig két consult választ: Brutust és Collatinust.²⁰³

Lucretiában Livius az ideális római nő, az ideális feleség képét alkotta meg, aki otthon végzi a házimunkát, nem a luxust és a szórakozást részesíti előnyben. Lucretia alakja bemutatja, hogy a római köztársaság társadalma milyen elvárásokkal volt a nők felé: ne szórakozással, hanem házimunkával töltsék az idejüket. Ehhez Livius használja a fonás motívumot, ami az otthon- és feleségideál fontos szimbóluma a római hagyományban.²⁰⁴ Egyesek szerint Lucretia történetét úgy is meg lehet közelíteni, hogy egy változó társadalom új nőideálját próbálta beállítani: a korábban feltűnő női karakterek (Tanaquil, Tullia), akik a királyság korában léptek reflektorfénybe, sokkal aktívabb szerepeket kaptak, mint a köztársaság női alakjai, Lucretia vagy Verginia.²⁰⁵ Ez egy új hajnal volt Róma történetében, amely új női szerepekkel járt együtt, ez pedig főleg Lucretia történetében ütközik ki: a férfiak szórakozás, beszélgetés, borozgatás közben láthatók, míg a nők megítélése akkor jó, ha ezektől távol tartják magukat – Lucretia értékét is ez adja.²⁰⁶ Egyes értelmezések szerint ez azt is jelentheti,

²⁰⁰ Titus Livius, *A római nép története a város alapításáról I.*, ford. Kis Ferencné Kis Anna (Budapest: Európa Kiadó, 1982.): 1. 57., letöltve: 2024. 3. 20. <https://mek.oszk.hu/06200/06201/html/romai1.htm#1>

²⁰¹ Livius, *A római nép I.*, 1. 58.

²⁰² Livius, *A római nép I.*, 1. 59.

²⁰³ Livius, *A római nép I.*, 1. 60.

²⁰⁴ R. M. Ogilvie, *A commentary on Livy: Books 1 – 5.* (Oxford: Clarendon Press, 1965), 222.

²⁰⁵ Brigitte Ford Russel, „Wine, Women, and the Polis: Gender and the Formation of the City-State in Archaic Rome,” *Greece & Rome*, 50. no.1. (2003.): 83., letöltve: 2024. 3. 20. <https://www.jstor.org/stable/3567821>

²⁰⁶ Ford Russel, „Wine, Women,” 84.

hogy a nőket azért akarták ezektől távol tartani, mert ez Róma tisztaságán ejthetett volna csorbát – ezzel pedig kapunk egy olyan értelmezést is, miszerint Lucretia és Verginia teste valójában Rómát és annak a patriarchális rendszerét szimbolizálja.²⁰⁷

Halálával nem a nemi erőszak áldozatainak, hanem a becstelenséget elkövető, hűtlen nőknek akar példát adni, bemutatva, hogy milyen komoly következményekkel járhatnak tetteik.²⁰⁸ Ő maga mondja: „... *Lucretia nem szolgálhat példát egyetlen bűnös asszonynak sem arra, hogy életben maradhat.*”²⁰⁹ Bár az előző mondatában saját magát felmenti a bűn alól, a büntetést el kell szenvednie, Lucretia halála tehát első sorban példa statuálásra szolgál: Livius nem büntetésként használja Lucretia számára a halált, hanem arra, hogy bemutassa, a nő milyen hibátlan erkölccsel rendelkezett.²¹⁰ A női erény szerepe ezzel nagyon hangsúlyos és drámai módon jelenik meg, hiszen maga az öngyilkossága is ennek a védelméért történik, nem is feltétlenül csak Lucretiára, hanem Róma összes asszonyára vonatkozólag, a történet végkimenetele pedig ezt az egészet politikai kontextusba helyezi át.

Maga a verseny elhelyezése a szexualitás kérdéskörében is érdekes, ugyanis egy hellenisztikus tradícióra épül, amit kapcsolatba tudunk hozni a trójai mondakör *Paris ítéletével*.²¹¹ Ezzel maga a versenymotívum is kap egy szexuális aláfestést, mivel a legszebb feleséget ajánló Aphrodité választása egyértelmű szexuális háttérrel bír, ahol a férfi a nő szépségére nem tud nemet mondani.²¹² A nők versenyeztetésének motívuma tehát összefonódik a görögök szépségversenyeinek szexuális háttérével, ami a Paris-történet kapcsán a politikai harcokkal és a vágyakozó férfi saját hatalmi kudarcával is összekapcsolható (a legszebb feleség választása háborúba torkollik, ami elhozza Trója bukását). Mindez Lucretia esetében túlmutat a szépségen, összefonódik a nő erényével, hiszen ez az, ami felkelti Sextus érdeklődését.

Livius Lucretia erényének annyira fontos szerepet ad, hogy gyakorlatilag annak alapjaira fekteti le a római köztársaságot, ez azonban bizonyos problémákat is felvethet. Ovidiusnál figyelhetjük meg, hogy a politikai jelentőségre olyan módon is felhívja a figyelmet, hogy a

²⁰⁷ Ford Russel, „Wine, Women,” 79.

²⁰⁸ Tom Stevenson, „Women of Early Rome as "Exempla" in Livy, "Ab Urbe Condita", Book 1, *The Classical World* 104. no.2. (2011.): 186.

²⁰⁹ Livius, *A római nép I.*, 1. 58.

²¹⁰ R. M. Ogilvie, *A commentary on Livy*, 219.

²¹¹ R. M. Ogilvie, *A commentary on Livy*, 221.

²¹² P. Walcot, „The Judgment of Paris”, *Greece & Rome* 24, no.1. (1977): 38 – 37., letöltve: 2024. 5. 30. <https://www.jstor.org/stable/642687>

halála után már nemcsak a nő erényét, hanem a bátorságát hangsúlyozza („*Esküszöm erre a szűz és bátor vérre...*”) ²¹³, amivel egy tradicionálisan férfias tulajdonságot kap az önmagát feláldozó asszony: ez finom utalás Lucretia politikai változásokban játszott szerepére, ami szintén hagyományosan férfi szerepkör.

Emellett Lucretia erénye és viselkedése feleségként arra is befolyással van, hogy férje, Collatinus milyen fényben tűnik fel. Ugyan a római sereg, amelyben Collatinus is felvonult, kudarcot vallott Ardeánál²¹⁴, ami alábbáshatná tekintélyét, ezzel szemben azonban az ő erényét is emeli, hogy felesége az egyetlen, aki a római feleségideált megtestesíti. A versenyt, hogy ki a legerényesebb feleség, Lucretia nyeri meg, de ezzel Collatinus is nyer, mint a legerényesebb feleség férje, ergo a legerényesebb férj – Lucretia érdeme pedig egyből Collatinus érdemévé is válik.²¹⁵ Collatinus férjként, férfiként, ebből következően pedig katonaként is kiemelkedik társai közül – ő lesz az ideális feleség ideális férje, akinek ezért ideális hadvezérnek is kell lennie. Sextus Tarquinius pedig ezt mind megtámadja, mikor feleségére támad. Livius megfogalmazása szerint Lucretia ugyan testét átadja Sextusnak – a lelke azonban sosem lesz hűtlen, és mindent a becsületessége nevében tesz – ezzel pedig megőrzi saját és ezáltal férje erényét is.

Bár a köztársaság megalakul, és Collatinus szerepe nem is kicsi, hiszen ő volt Lucretiának a férje, akinek halála okot szolgáltatott a királyok elleni felkelésre, mégis elűzik consuli pozíciójából csupán azért, mert a Tarquinius családba tartozik, akiket a római nép a királysággal és az utolsó királyokkal azonosít.²¹⁶ Ez tehát felülírja azt a szerepet, amelyet a Lucretia becsületéért folytatott harc biztosított Collatinusnak, ami a család római hagyományban elfoglalt szerepét hangsúlyozza: a származás a házastársi kapcsolat felé emelkedik. Később Livius Brutus fiai halálával kapcsolatban pedig ezt a hierarchiát tovább építi, mikor a politikai szerepet a családjá felé helyezi.²¹⁷ Ezzel tulajdonképpen kirajzolódni láthatunk egyfajta fontossági sorrendet, amelyben Collatinus katonai sikertelensége a házassága, az otthona, a becsületessége alá kerül, ezt megelőzi a vér szerinti családjá, azonban mindezt felülírja a politikai kötelesség – valahogyan így lehetne jellemezni a Liviusnál

²¹³ Publius Ovidius Naso, *Római naptár*, ford. Gaál László (Budapest: Helikon, 1986), 841.

²¹⁴ Livius, *A római nép I.*, 1. 57.

²¹⁵ Rebecca Langlands, *Sexual morality in Ancient Rome*. (New York: Cambridge University Press, 2002): 87.

²¹⁶ Livius, *A római nép I.*, 2. 2.

²¹⁷ Claassen, „The familiar other,” 89.

megjelenő római értékrendet. Ez látható talán abban is ezeknél a nőket előtérbe helyező történeteknél, hogy a rómaiaknál az apák és lányok kapcsolata fontosabb szerepet kap a feleség és férj kötelékénél.²¹⁸ A római hagyományban az apa szerepe még a felnőtt fiaik életében is első számú volt, míg azok nem házasodtak meg, aminek megfogalmazása a hagyományban egészen a Horatiusok és Curiatiusok párviadaláig vezethető vissza.²¹⁹

Erre a szempontra talán még pontosabb rálátást kaphatunk, ha összehasonlítjuk Lucretia történetét az apa szerepet sokkal hangsúlyosabban megjelenítő Verginiáéval.

Verginia története: A női szüzesség tragédiája

Verginia története Lucretiáéhoz nagyon hasonló, csak éppen egy másik rendszerben játszódik, és annak bukásához vezet. Sokszor konkrétan Lucretia történetének megisméltéseként gondolnak rá, csak éppen áthelyezve az aktuális kor politikai viszonyai közé.²²⁰ Ez semmiképpen sem lehet meglepő: Verginia történetét maga Livius vezeti fel így: *„...egy másik gáztett is történt Rómában. Szerelmi vágyból fakadt, és éppoly szörnyű következménnyel járt, mint annak idején Lucretia meggyaláztatása és öngyilkossága, aminek következtében a királyokat elűzték; a decemvirek tehát nemcsak a királyokkal azonos véget értek meg, hanem hatalmuk összeomlásának az oka is azonos volt.”*²²¹A női erény újra középpontba kerül, ám míg Lucretia történetében inkább a becsület, Verginia esetében az ártatlanság és a szüzesség jegyében. Ehhez a római hagyománynak nagyon tudatos már a névválasztása is, hiszen Verginia neve már eleve saját ártatlanságára utal.

Verginia egy megbecsült plebejus katona, Verginius lánya volt, és L. Icilius tribunus jegyese. Appius Claudius decemvir vetett rá szemet, aki őrült szerelemre és vágyra gyúlt iránta, ám próbálkozásai a lánynál mind kudarcba fulladtak, ezért úgy döntött, erőszakkal szerzi őt meg. Egyszer, mikor Verginius katonaként éppen távol tartózkodott, M. Claudius nevű cliensével elraboltatta a lányt, akit rabszolgájának nevezett. A polgárok tömege ellenállásba kezdett, Verginius és Icilius nevét emlegették, a lányt pedig Appius elé vezették, hogy bíraskodjon az ügyben, ahol M. Claudius a bíró által kreált történetet adta elő Verginia származásáról, miszerint egy rabszolgájától született. A polgárok a lány szabadon bocsátását

²¹⁸ Claassen, „The familiar other,” 76.

²¹⁹ Jancsovcics Fanni, „Verginia: egy szükségyszerű halál,” *Ókor*, 19. no.1. (2020): 10.

²²⁰ Claassen, „The familiar other,” 92.

²²¹ Livius, *A római nép I.*, 2. 44.

kérték apja megérkezéséig.²²² Ezt nem engedélyezi, azt mondja, a követelő elviheti a lányt. Ekkor tűnik fel Icilius, aki életét áldozná azért, hogy kiszabadítsa Verginiát.²²³ Végül Appius elengedte a lányt, hangsúlyozva, hogy szerinte Icilius néptribunusként lázadást akar szítani a decemvirek ellen. A lány rokonságából páran megindultak, hogy minél hamarabb szóljanak Verginiusnak, és Appius elé idézzék.²²⁴ Appius végül természetesen a követelő javára döntött. Mindenki tisztában volt a decemvir szándékaival, Verginius ennek pedig hangot is adott: elmondja, hogy ő nem erre nevelte lányát.²²⁵ Az apa végül a megszabadítás reményében egy hentes késével szíven szúrja a lányt. Ezután káosz kerekedik, ami egyenes út a lázadásra az éppen aktuális hatalom ellen, amely végül a decemvirek uralmának végéhez vezet.²²⁶

Verginia története, bár hasonló Lucretiáéhoz, új kérdéseket vet fel, miközben kapcsolódik az eddig felmerülő témákhoz is. Lucretia saját döntéséből cselekedett, és bár halála egy nemi erőszak miatt történet, csakúgy, mint Verginiáé, az ő halála saját döntésének eredménye, és az ő üzenetét közvetíti. Ezzel szemben Verginia már első olvasásra olyan gyakorlatilag, mint egy tárgy, egy olyan szereplő, akit az apja és Appius irányítanak. Ez tökéletesen egybecseng a korabeli nők jogi helyzetével – gyakorlatilag tulajdontárgyként lehetett őket továbbadni az apjuktól a férjüknek.²²⁷ Verginia halála sem a saját döntése alapján születik meg, hanem mikor a becsületén csorba eshetne, apja inkább látja őt holtan, mint Appius keze által beszennyezve. Rómában a szüzesség kiemelt társadalmi értéknek örvendett: a szüzesség kiemelkedő értékére mutat rá az is, hogy a Vesta-szüzek büntetése is szakralizálva volt. Ezért is kulcsfontosságú Verginia esetében, hogy a megbecstelenítés helyett inkább meghaljon, mintsem tisztasága híján tovább éljen.²²⁸

A szüzesség kérdésében Vesta istennő és a római hagyományban elfoglalt szerepe alapján találhatunk kapcsolatot Lucretiával is. Vesta maga az otthoni tűzhely istennője, a római közösséget összekötő tűz, a római állam, annak perszonifikációja, az istennőt pedig legtöbbször automatikusan a Vesta-szüzekkel azonosítják.²²⁹ Lucretia ugyan férjnél volt, tehát érintetlen

²²² Livius, *A római nép I.*, 2. 44.

²²³ Livius, *A római nép I.*, 2. 45.

²²⁴ Livius, *A római nép I.*, 2. 46.

²²⁵ Livius, *A római nép I.*, 2. 47.

²²⁶ Livius, *A római nép I.*, 2. 48.

²²⁷ Claassen, „The familiar other,” 93.

²²⁸ Dobos, „Az elfeledett szemérem,” 17.

²²⁹ T. J. Cadoux, „Catiline and the Vestal Virgins”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 54, 2. sz. (2005): 163., letöltve: 2024. 5. 29. <https://www.jstor.org/stable/4436764>

nem volt, de erénye hangsúlyozására Livius azt az eszközt használja, hogy otthon ábrázolja őt, házimunkát végezve, ami értelmezhető úgy, hogy Vesta istennőt, az otthoni tüzet őrizte. A Vestával való kapcsolat már csak azért is érdekes itt, mert így közvetlenebbül összekapcsolódik Rhea Silviával és Róma alapítástörténetével is Lucretia és Verginia, ennek az egy motívumnak köszönhetően: Rhea Silvia Vesta-szűz volt, Lucretia az otthon tüzet őrizte, Verginia pedig már a nevében is magát a szüzesség jelentőségét testesítette meg, Vesta mint a római állam jelképe pedig a politikai jelentőséget is behozza a képbe. Így megfigyelhető egy kapcsolat, ami összeköti a történeteket, amelyek a női testet összekapcsolják a római történelem fontos politikai átalakulásaival: tulajdonképpen kapunk egy történeti hagyományt a Város alapításától, a királyság végét érintve egészen a patrícius-plebejus harcokig.

Fontos ugyanis, hogy Verginia története alapvetően egy patrícius-plebejus ellentétre épül. Verginius plebejus, a patrícius Appius pedig ezért nem veheti el Verginiát feleségül, ami ironikus módon éppen a decemvirek által írásba foglalt Tizenkét Táblás törvények által lett kodifikálva, és ez volt az a törvény, ami a legegységelműbben választotta szét a két társadalmi réteget.²³⁰ Így Appius csak becstelen módon juthat a lány közelébe. Ez felvetheti azt a szempontot, hogy a szemében Verginia, egy plebejus lány megbecstelenítése és ártatlanságától való megfosztása nem olyan nagy jelentőségű, hiszen ahogyan a lány, úgy az ártatlansága sem ér annyit, mint egy patrícius szűzé. Ezzel helyezkedik szembe a nép és a plebejus Verginius, aki viszont fellázad ez ellen, és tulajdonképpen a plebejusok élére állva megfosztja a decemvireket a hatalmuktól, legalábbis megkezd az ezért folytatott harcot. Az, hogy Verginius, egy plebejus és maga a nép is ilyen fontos szerepben tudott fellépni, abszolút annak a jele, milyen fontos fényben tünteti fel Livius Verginia halálát, ugyanis ez az áldozat juttatta Verginiust ebbe a szerepbe. Verginia halála tulajdonképpen a szükséges rossz azért, hogy a nép visszanyerje a szabadságát a decemvirek zsarnoki hatalma alól, ehhez pedig Verginius teszi meg az első lépést, de őt is a lány halála indítja el.²³¹ Ezek után mind Verginiust, Iciliust, valamint Numitoriust a város vezetőivé választják, és tulajdonképpen ugyanazt a történetet látjuk újra lejátszódni, amit Lucretiánál is Collatinus, Brutus és az apja esetében: a halott nő férfi rokonai és hozzátartozói az ő holttestén keresztül emelkednek pozíciókba.

²³⁰ Richard E. Mitchell, „The definition of patres and plebs“, in *Social Struggles in Archaic Rome*, szerk. Kurt A. Raflaub (Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2005), 150.

²³¹ Jancsovcics Fanni, „Verginia“, 12.

Azonban a két történet értelmezése sok ponton megmutatja a köztük található különbségeket is. Bár a két ártatlanság-értelmezés összekapcsolható a Rhea Silvia-féle hagyomány és a Vesta-kultusz továbbvitelében, és látszólag két szinte teljesen ugyanolyan történetet kapunk, valójában a tisztaság értelmezése a két esetet összevetve elég különböző, ami mélyebb értelmezés során tudatosnak is tűnhet Livius részéről.

Különbség a két történetben: A testi és lelki ártatlanság kérdése

A római hagyomány ebben a két női karakterben a két ideálját állítja fel: Lucretiában a matrónát, aki tiszteletreméltó feleségként kel fel erényéért; Verginiában pedig a szüzet, aki helyett mindezt apja végzi el.²³² Érdekesnek gondolom, hogy az apa szereppel kapcsolatban itt is felmerülhet, hogy míg egy férjzett asszony felett a férjének nincs kifejezve az a hatalma, hogy ő hozná meg a testével kapcsolatos döntéseket, az apa még rendelkezik ezzel a szűz lánya esetében – ez is felvetheti, hogy az apa szerepe jóval fontosabb egy nő életében, mint a férjéé.

Lucretia esetében a testi erény és a lelki elkülönül: Collatinus felmenti feleségét, Lucretia az, aki nem tud együtt élni a gondolattal, hogy megbecstelenítették, és példastatuálásként vet véget az életének. Ezzel szemben Verginia jegyese, Icilius világosan Verginius tudtára adja, hogy amennyiben a lánya már nem érintetlen, a jegyességet is felbontja vele. Tehát Lucretia történetében a *pudicitia* erkölcsi, míg Verginiánál testi kérdés – vagyis szüzessége fizikai elvesztésével ettől az erényétől megválízik, míg Lucretia, ha testileg ugyan nem is, de mégis megőrizte.²³³ Ehhez kapcsolódhat akár az a klasszikus értelmezése is a két történetnek, hogy Lucretia, a matróna rendelkezett saját teste és *pudicitíája* felett, míg az apja hatalma alatt álló Verginia nem: Lucretia teste és annak tisztasága a sajátja, Verginiáé azonban nem.

Ez kapcsolatba hozható Verginia történetének plebejus-patrícius harcával, akár olyan módon, hogy a patrícius Lucretia rendelkezik a testével, a plebejus Verginia pedig nem, de ennél összetettebben is lehet tekinteni a problémára, kifejezetten a két társadalmi réteg harcának értelmében. A Livius által is erősített, a női szüzesség és tisztaság politikai tényezővé alakítása visszatérő elem a későbbi korok irodalmi hagyományban is, különösen férfi szerzők

²³² Joshel, „The body female“ 122.

²³³ Jancsovcics Fanni, „Verginia“, 10 – 11.

esetében.²³⁴ Ez összefonódik a politikai összecsapásokkal és csatatéren folyó harcokkal, valamint a stratégiával: a női test stratégiai jelentőségre emelkedik – ezt látjuk már a szabin nők történetében is, akik a szabinok számára a saját földjük érintetlenségét szimbolizálják, de a rómaiak számára is lényeges, hogy érintetlenek. Nekik az szűz feleség azt jelenti, hogy a behozott feleségek minden kétséget kizáróan a rómaiak utódait fogják világra hozni, ezzel pedig a saját pozíciójukat erősítik.²³⁵ Verginia nemcsak lelki, de testi tisztaságának fontosságát ehhez a stratégiai fontosságú hagyományhoz is köthetjük, ahol egy sértett tisztaságú Verginia már nem foglalhatja el ugyanazt a helyet a plebejusok decemvirek ellen vívott harcában, hiszen már kapcsolatba került egy patríciussal; viszont a még tiszta lány holtteste felhasználható erre a célra. Így tehát míg Lucretia példa lehet testileg sértetten is, Verginia megbecstelenített teste már nem tudja betölteni a neki szánt szerepet a plebejus-patrícius harcokban.

A matróna Lucretia a szűz Verginiához képest aktív karakter, bár természetesen így sem hasonlítható a történetben felsorakoztatott férfi karakterekhez, ő is inkább egy eszköz, aki egészen az öngyilkossága pillanatáig nem szólal meg: csak a tisztasága jelenik meg igazán, ő nem. Viszont Lucretia, bár nem sokszor, de a történet végén megszólal, valamint sorsának alakulásáról is legalább részben ő dönt. Ezzel szemben Verginia, aki még apja pártfogása alatt áll, teljesen néma az egész műben, még elrablásakor sem ő, hanem dajkája kiált segítségért.²³⁶ Tulajdonképpen itt is látható a férj és az apa szerepének különbsége: Lucretiának a férje és – a politikai kontextus tekintetében – Brutus játsszák a lehangsúlyosabb férfi szerepet, míg Verginiának az apja, aki helyette cselekszik, és feleslegessé teszi, hogy a lány maga fejezze ki a gondolatait.

Ennek ellenére Lucretia mozgásteret is erősen korlátozott. A döntéseit, amiket hoz, igazából férfi nyomásra hozza egy olyan helyzetben, amibe kényszerből került. Az utóbbi évek beleegyezés (angolul *consent*) diskurzusában a történetet elég érdekesen értelmezik: Sextus végül is választás elé helyezi Lucretiát, aki meghalhat vagy átadhatja magát neki.²³⁷ A döntést

²³⁴ Maha El Hissi, „Of maidens and virgins, or, sparking military alliance. The Affective Politics of the Pristine Female Body,” in *Strategic Imaginations. Women and the Gender of Sovereignty in European Culture*, szerk. Anke Gilleir, Aude Defurne (Leuven: Leuven University Press, 2020), 103., letöltve: 2024. 5. 18. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1bd4h91.6>

²³⁵ El Hissi, „Of maidens and virgins,” 88.

²³⁶ Joshel, „The body female“ 126 – 127.

²³⁷ Langlands, *Sexual morality*, 90 – 91.

a haláláról végül is Lucretia hozza meg, de egy olyan helyzetben teszi ezt, amibe Sextus kényszerítette. Végül is vehetjük úgy, hogy Lucretia beleegyezik az aktusba, valójában a döntést nem saját mozgásterén belül teszi meg, hanem Sextus nyomására, így pedig nem beszélhetünk női döntésről, öngyilkosságra is, bár a nő tetteként jelenik meg, valójában a férfi által teremtett kényszerített szituáció eredményeként értelmezhető. Verginia kapcsán ez a kérdés fel sem merül, hiszen őt semmilyen cselekvő helyzetbe nem hozzák: ő csak éppen ott van és az történik vele, amit a környezete köré rak.

Ezzel pedig kibontakozik egy olyan szempont, amely azonban már teljesen közös a két történetben: a női szerep kérdése a politikai átalakulásokban. Ugyanis – ahogyan fentebb már többször említettem – a római hagyomány előszeretettel kapcsolja össze női alakok ártatlanságával, majd annak vesztével és valamilyen tragédiával a politikai változásokat. Ez viszont felveti a kérdést, hogy valóban arról beszélhetünk-e ebben az erősen patriarchális társadalomban, hogy a történelmi hagyomány a Város politikai változásait nőkhöz kötné, vagy inkább csak azt látjuk, hogyan bontakoznak ki férfi karakterek és általuk végrehajtott tettek egy nők által tartott vásznon.

A közös pont: Férfiak a főszerepben

Közös pont, hogy mindkét történet egy rezsimváltás következtében felemelkedő férjet, apát mutat be, akiknek felemelkedéséhez lányuk vagy feleségük erényének megrontása, majd halála vezet.²³⁸ A politikai váltáshoz tehát egy személyes tragédia az út, ez pedig a női alakokhoz kapcsolódik. Bár mind Brutus, mind Collatinus nyilvánvalóan előkelő származásúak és az elit tagjai voltak Lucretia halála előtt is, ahhoz, hogy a római köztársaság kialakításában milyen jelentős szerepet tudtak vállalni, egyértelműen fontos volt az, hogy Collatinus volt a nő férje, Brutus pedig Collatinus bizalmas barátja – e személyes kapcsolatok miatt lázadtak fel az őket ért veszteség után az éppen regnáló hatalom ellen, ami tekintélyhez, majd hatalomhoz juttatta őket. Az apa fontos szerepét is láthatjuk újra megjeleníteni, hiszen Lucretia halála Spurius Lucretiust is – ha rövid időre is ugyan –, de consuli pozícióba segíti. Livius tehát a város politikai átalakulását női áldozatokon mentén írja meg, amely során azonban férfi karaktereket épít fel, akik átveszik az irányítást.²³⁹ Alapvetően azt láthatjuk, hogy a valóban

²³⁸ Claassen, „The familiar other,” 98.

²³⁹ Joshel, „The body female” 117.

aktív és kiemelkedő szerepeket férfiak játsszák, a nők csak okot és ideológiai háttérrel szolgálnak az események alakulásához.

Ezek a férfiak lehetnek erőszakos gonoszok, de hősként kiemelkedő harcosai is az igazságnak. A szerző felállított szempontjai szerint negatív fényben tűnnek fel a férfiak, akik a luxust túlságosan élvezik, a bujaság bűnébe esnek vagy túl sok élvezetre vágnak – őket állítja be a történetei gonosz fellépőiként, így tehát nem meglepő, hogy ezt azzal szemlélteti, hogyan használnak ki nőket, akiknek tisztában vannak az erényeikkel. Ennek hangsúlyozására, a negatív karakterek lefestésére Livius a klasszikus, a római történetírásban a görög drámákból átvett tyrannos toposzt használja.²⁴⁰ Az utolsó király, Tarquinius Superbus jellemzésénél feltűnik az erőszakkal kézben tartott hatalom, valamint a mellékneveként is választott görög.²⁴¹ Fia, Sextus, Lucretia történetének főgonosza esetében az erőszak már szenvedéllyel és bujasággal párosul.²⁴² Livius a Verginiáért áhító Appius Claudius esetében építi fel talán a leghangsúlyosabban a tyrannos szerű megjelenítést. A műben a decemvireket a szenátus tagjai jellemzik a tyrannos toposz dölyfösségét és erőszakosságát hangsúlyozva.²⁴³ Appisunál gyakorlatilag a toposz minden elemét megtaláljuk: az erőszak, a görög, a szexuális vágy, valamint a kegyetlenség összefonódnak. Ez a karakterábrázolás a hatalomvágy hangsúlyozásával és annak negatív fényben való feltűntetésével függ össze, a szexuális vágy és a hatalom összekapcsolása pedig a tyrannos toposz egy tipikus mozzanata, ami több római szerzőnél feltűnik.²⁴⁴ Sajátosan liviusi vonulata a toposz felhasználásának azonban, hogy a tyrannost áthelyezi a római kontextusba és értékrendbe, ezzel egy római zsarnokot hozva létre, aki fenyegeti a Város erkölcsét és politikai jólétét – ez pedig mindkettő szorosan összefügg azokkal a folyamatokkal, amiket a tragikus női sorsokat bemutató történetekben láthatunk.²⁴⁵ Ezzel szemben a nőként bosszút álló, hősi szerepben feltűntetett férfi alakok a Livius által vázolt római férfi ideált mutatják be, amelynek legfontosabb alkotóeleme a fegyelem és mértékletesség.²⁴⁶

²⁴⁰ J. Roger Dunkle, „The Rhetorical Tyrant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus“, *The Classical World* 65, no.1 (1971): 13., letöltve: 2024. 5. 30. <https://www.jstor.org/stable/4347532>

²⁴¹ Livius, *A római nép I.*, 1. 49 – 50.

²⁴² Livius, *A római nép I.*, 1. 59.

²⁴³ Livius, *A római nép I.*, 2. 39.

²⁴⁴ Dunkle, „The rhetorical tyrant“, 19.

²⁴⁵ Tom McClintock, „Livy: Republics past and present“, *Classicum* 41. no.2. (2015): 8., letöltés: 2024. 5. 18. <http://classics.org.au/classicum/articles/Classicum%202015%20XLI-2.pdf>

²⁴⁶ Joshel, „The body female“ 117 – 118.

A nő tehát Liviusnál alapvetően általában egy eszköz, akinek a tisztaságát veszélyeztetve vagy bemocskolva okot szolgáltatnak a környezetük férfi tagjainak a politikai előrelépésre.²⁴⁷ A következő lépéseket, a politikai változásokat már nem az erőszak áldozataivá lett nők, hanem a körülöttük lévő férfiak teszik meg. Ezzel együtt a nők valóban csak a kiindulópont a változásokhoz – de még az is teljesen túl megy rajtuk: Brutus nem arra esküszik meg, hogy a Tarquiniusokat letaszítja a trónról, amiért ezt tették Lucretiával, hanem teljes politikai átalakítást ígér, ami viszont már a saját, valamint polgárok közösségét alkotó férfiak célját szolgálja, és kevés köze van a nőhöz.²⁴⁸ Lucretia halála tehát ugyan kiindulópontja a tettének, a céljával már nem feltétlenül van összefüggésben.

A nők halála nemcsak valamiféle drámai fordulatként szükséges, hanem nagyon is tudatos része a férfi karakterek építésében. Ha ugyanis életben maradtak volna, az bizony a környezetük férfi tagjainak becsületén és erején ejtett volna csorbát: Collatinus otthonát érte támadás azzal, hogy feleségét megerőszakolták, amit ő nem tudott megakadályozni; Verginius pedig nem tudta megvédeni a lánya tisztaságát, akinek ezzel tulajdonképpen értéke el is veszett (Icilius sem szeretné elvenni a már nem érintetlen lányt). Ez a probléma azonban nem merül fel, ha a nők eltűnnek a képből: Lucretia feláldozta magát, az önfeláldozó matróna férjének szerepe pedig nem ront, hanem javít Collatinus megítélésén; Verginiát pedig apja megöli, és ezzel tud igazán értékesé válni – ő maga mondja, hogy a lány élete többet ért volna számára, mint sajátja, ha azt erényesen élheti, azonban Appius keze által bemocskolt életnél többre tartotta, ha lánya inkább meghal.²⁴⁹ A holttestük azonban sok szempontból értékes, hiszen jó indokot szolgál a férfiaknak arra, hogy végre tekintélyre tegyenek szert, és politikai változásokat indíthassanak el – az ő vérükre, a veszteségeikre tudnak esküt tenni, az ő testüket tudják felmutatni a tömegnek. A nők és testük szerepe igazából már azelőtt így jelenik meg, hogy egyáltalán fizikailag feltűnnének a színen: Lucretiát először a férjek vitája, Verginiát pedig Appius sóvárgásának tárgyaként látjuk, azzal pedig, hogy eltűnnek, csak felszabadul a tér a férfiak közti harcra, ami tulajdonképpen eddig is zajlott, csak közvetve, női testeken keresztül.²⁵⁰

²⁴⁷ Joshel, „The body female“ 121.

²⁴⁸ Joshel, „The body female“ 122 – 123.

²⁴⁹ Livius, *A római nép I.*, 2. 50.

²⁵⁰ Joshel, „The body female“ 124 – 126.

Természetesen Livius célja és narratívája, hogy miért használta fel a nőket erre a célra továbbra is kérdés, és nyitott az interpretációra. Egyesek a modern feminista felfogás szerint úgy értelmezték, hogy a nő halála a szükséges áldozat a patriarchális társadalom férfijának felemelkedéséhez.²⁵¹ A két nő történetében tehát Lucretia és Verginia nem a kiváltó okai voltak a rezsinváltásoknak, az érintett férfiak inkább csak kihasználták az általuk szolgáltatott helyzetet, hogy saját politikai törekvéseiket érvényesítsék.²⁵² Megint másik szempont szerint a nőn tett erőszak akár metaforája is lehetne a Rómát ért idegen támadásokra.²⁵³ Ez utóbbi szempont azért is működhet, mert a Vesta-szüzek tiszteletét össze lehet kapcsolni azzal, hogy esetleg a még érintetlen Rómát jelentenék, tehát a szüzek és erényes asszonyok megbecstelenítése egyben Róma megbecstelenítése is – ez újra visszakanyarodik Róma alapításának Vesta-szűz eleméhez is. Ezzel a narratívával tulajdonképpen tökéletesen összekapcsolódik, hogy Livius valójában nem az áldozatot szenvedett nőket, hanem a körülöttük élő férfiakat emeli ki a történetben, mint akik elvesztettek valamit. A feleségük, lányuk megbecstelenítésével ugyanis az ő hatalmuk szenvedett veszteséget.²⁵⁴ Az, hogy a Livius szerint helytelenül viselkedő, a római ideálnak ellentmondó férfiak uralma alatt álló városban ilyesféle dolgok zajlanak, másrészt az éppen zajló háborús helyzet is rosszul áll mindkét történet idején, szintén a Róma-metaforához kapcsolódhat.²⁵⁵

²⁵¹ Claassen, „The familiar other,” 76.

²⁵² Dobos, „Az elfeledett szemérem,” 24.

²⁵³ Claassen, „The familiar other,” 78.

²⁵⁴ Jancsovcics Fanni, „Verginia,” 12.

²⁵⁵ Joshel, „The body female” 119.

Konklúzió

Konklúzióként levonható, hogy Livius narratívájának hőse csak olyan férfi alak lehet, aki ellenáll a női kísértésnek.²⁵⁶ A negatív fényben feltüntetett férfi karaktereket pedig egyenesen vonzza a lehetősége, hogy egy tiszta, erényes nő tisztaságán ejtsenek foltot – Lucretia történetében olvashatjuk, hogy Sextusnak „... *mind szépsége, mind napnál fényesebb erénye föllobbantja vágyát.*”²⁵⁷ Sextus tehát a *mala libido* szolgája.²⁵⁸

A nők csakis áldozatokként jelennek meg, amivel csak lépcsőfokként szolgálnak az éppen hatalmon lévő politikai erőket megdöntő, pozitív színben, ideális római férfiként megjelenített szereplők számára. A női szüzesség és erény eleme sem a nők, hanem a férfiak szempontjából fontos, hiszen az ezek ellen vétett támadások alatt és után a női karakterek tulajdonképpen teljesen passzív szerepben vannak, míg a férfiak a nép hős megmentőiként a nők teste által szolgáltatott indokokkal támadnak az aktuális politikai erőkre. A nők tisztasága ellen tett támadás pedig szintén inkább a férfiak ellen vétett támadásként értelmezhető: az ő tekintélyük, az ő társadalmi szerepük inoghat meg ez által, viszont az ez ellen kifejtett harc magasabb rangra juttatja őket. A nők aktív részvétel nélkül segítik környezetük férfijait politikai pozíciókba. Már Róma alapításának történetében ez történik, mikor Rhea Silviát megerőszakolja Mars isten, majd megszüli Róma város alapítóit, ezután pedig el is tűnik a történetből.²⁵⁹ A női test eszközként reprezentálja a tisztaságot és az erkölcsöt, amit Rómában követni kell, azonban az erő sosem kerül a kezébe, hanem a férfi szereplőknél marad.

Ebből következik, hogy a nők testén tett erőszak és az ezt követő megtorlások sosem igazán a nőkről szólnak, hanem arról, melyik férfi birtokolja e nők erényét, szüzességét – ezzel pedig végig egy hatalmi harcot látunk, amelyben a női test mindkét oldalnak egy használható eszköz: először a támadónak, aki az erejét demonstrálja, majd a megtorlónak, aki a saját veszteségeért áll bosszút, ehhez pedig mögé áll egy egész tömeg, akiknek indulatát a női testeket használva szítják.

Livius narratívájában tehát nők halnak meg egy olyan politikai győzelemért, amit férfiak vívnak ki. Ők a véráldozat azért, hogy körülöttük a férfiak életre kelhessenek, és nyerhessenek. Bármilyen forradalmian is hangzik az, hogy a római hagyományban nők története vezetett a

²⁵⁶ Joshel, „The body female“ 119.

²⁵⁷ Livius, *A római nép I.*, 1. 57.

²⁵⁸ Langlands, *Sexual morality*, 91.

²⁵⁹ Joshel, „The body female“ 112.

legfontosabb fordulópontokhoz – ezek valójában a történetek nők tisztaságáról, amelyben férfiak játsszák a főszerepet, a környezetüket képző feleségek és nők pedig csak áldozati szerepet kapnak, amelyet némán eljátszhattak annak érdekében, hogy a férfiak politikai törekvéseiket végre tudják hajtani.

Bibliográfia

Források

Livius, Titus. *A római nép története a város alapításáról I.* Ford. Kis Ferencné Kis Anna. Budapest: Európa Kiadó, 1982. Letöltve: 2024. 3. 20. <https://mek.oszk.hu/06200/06201/html/romai1.htm#1>

Publius Ovidius Naso. *Római naptár.* Ford. Gaál László. Budapest: Helikon, 1986. Letöltve: 2024. 5. 29. file:///C:/Users/Uzivatel/Downloads/toaz.info-ovidius-naso-romai-naptar-pr_dd964b048c11319a2f900a8054feb461.pdf

Szakirodalom

Cadoux, T. J. „Catiline and the Vestal Virgins“. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 54, 2. sz. (2005): 162 – 179. Letöltve: 2024. 5. 29. <https://www.jstor.org/stable/4436764>

Claassen, Jo-Marie. „The familiar other: The pivotal role of women in Livy’s narrative of political development in early Rome.“ *Acta Classica* 41. (1998): 71 – 103. Letöltve: 2024. 3. 20. <https://www.jstor.org/stable/24595414>

Dobos, Barna. „Az elfedett szemérem. Kiszolgáltatott nők rituális (ön)gyilkossága Ovidius költeményeiben.“ *Ókor* 19., 1. sz. (2020): 16 – 27.

Dunkle, J. Roger. „The Rhetorical Tyrant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus“, *The Classical World* 65., 1. sz. (1971) 12 – 20. Letöltve: 2024. 5. 30. <https://www.jstor.org/stable/4347532>

El Hissi, Maha: „Of maidens and virgins, or, sparking military alliance. The Affective Politics of the Pristine Female Body.“ In: *Strategic Imaginations. Women and the Gender of Sovereignty in European Culture*, szerk. Anke Gilleir, Aude Defurne. 85 – 108. Leuven: Leuven University Press, 2020. Letölve: 2024. 5. 18. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1bd4h91.6>

Ford Russell, Brigitte: „Wine, Women, and the Polis: Gender and the Formation of the City-State in Archaic Rome.“ *Greece & Rome*, 50., 1. sz. (2003): 77 – 84. Letöltve: 2024. 3. 20. <https://www.jstor.org/stable/3567821>

Jancsovcics, Fanni: „Verginia: egy szükségszerű halál.“ *Ókor*, 19., 1. sz. (2020): 9 – 14.

Joshel, Sandra R.: „The body female and the body politic: Livy’s Lucretia and Verginia.“ In: *Sexuality and Gender in the Classical World: Readings and Source*, szerk. Laura K. McClure. 163 – 190. Oxford: Blackwell Publishers, 2002.

Langlands, Rebecca: *Sexual morality in Ancient Rome*. New York: Cambridge University Press, 2002.

McClintock, Tom. „Livy: Republics past and present“, *Classicum* 41. 2. sz. (2015) 8 – 16. Letöltés: 2024. 5. 18. <http://classics.org.au/classicum/articles/Classicum%202015%20XLI-2.pdf>

Mitchell, Richard E. „The definition of patres and plebs“, in *Social Struggles in Archaic Rome*, szerk. Kurt A. Raflaub, 128 – 167. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2005

Ogilvie, R. M. *A commentary on Livy: Books 1 – 5*. Oxford: Clarendon Press, 1965.

Stevenson, Tom: „Women of Early Rome as "Exempla" in Livy, "Ab Urbe Condita", Book 1.“ *The Classical World*, 104., 2. sz. (2011): 175 – 189.

Walcot, P. „The Judgment of Paris“, *Greece & Rome* 24, 1. sz. (1977) 31 – 39. Letöltve: 2024. 5. 30. <https://www.jstor.org/stable/642687>